

TRABZON'DA 10 TEMMUZ 1919 CEPHANELİK PATLAMASI

*Uğur ÜÇÜNCÜ**

ÖZ

Trabzon'da 10 Temmuz 1919'da büyük bir cephanelik patladı. Patlamanın şoku 100 mil ötedeki Batum'dan dahi hissedildi. Cephanelikte Rus ordusunun terk ettiği çok miktarda silah ve mühimmat vardı. Patlamanın tarihi, Erzurum Kongresi'nin bu tarihte toplanmasının planlanması açısından da önemlidir. Öte yandan şehirde bulunan İngiliz kontrol subayları bu cephaneliyi Gönüllü Rus Ordusuna (Beyaz Ordu) verme hazırlığındaydı. Patlama çok büyük tahribata sebep oldu. Çok sayıda ölü ve yaralının yanı sıra şehirde neredeyse her pencere kırıldı, çatılar çöktü ve şehrin diğer yerlerinde de çok ciddi maddi hasarlar meydana geldi. Buna karşın başlangıçta resmi makamlar patlamanın nedenini, şiddetini ve gerçek tahribatını gizlediler. Türk Askeri Tahkik Heyeti, cephanelik patlamasının kaza olduğunu iddia etmiştir. İtilaf Devletleri yetkililerine göre: 10 Temmuz'da Trabzon'da meydana gelen cephanelik patlaması kuşkusuz Türklerin hesaplı bir eylemidir. Bu çalışmada, patlamanın sebepleri, şiddeti, etkileri, Türk ve Amerikan arşiv vesikalari, devrin gazeteleri gibi ana kaynaklara göre ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Trabzon, Cephanelik, Patlama, Rusya

THE EXPLOSION OF THE AMMUNITION DEPOT IN TRABZON ON JULY 10, 1919

ABSTRACT

A huge ammunition depot exploded in Trabzon on July 10, 1919. The effects of the explosion were seen even in Batumi, 100 miles distant. There were many weapons and ammunition left by the Russian army in the ammunition depot. The explosion of the

* Doç. Dr. KTÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, TRABZON. uucuncu@ktu.edu.tr

ammunition depot was important because the opening date of the Erzurum Congress was scheduled to be the same day. On the other hand, British control officers in the city was preparing to hand over ammunition to the Volunteer Russian Army (White Army). The explosion caused enormous destruction. Nearly every window in the city was broken, roofs of the houses collapsed and serious damage was experienced in the other parts of the city in addition to a large number of casualties and deaths. Yet, the authorities kept secret the real causes of the disaster and the violence and the actual damage of the explosion. The Turkish "Military Investigation Commission" claimed that the explosion was an accident. According to officials Entente: The explosion of the ammunition depot in Trabzon was no doubt deliberately plotted by the Turks. This study analyses the reasons and the effects of the explosion according to the main sources such as the Turkish and American archival files together with the newspapers of that period.

Keywords: Trabzon, the Ammunition Depot, the Explosion, Russia.

Giriş

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'ndan kesin mağlubiyetle ayrılmıştı. Kafkas Cephesi'nde Rusya ile savaşmıştı. Sarıkamış yenilgisinden sonra Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'de Rusları durdurabilecek bir Türk ordusu kalmamıştı. Öte yandan kuvvetlerini berkittikten sonra 1916'da taarruza kalkışan Ruslar, Trabzon üzerine ilerlemişti. Nitekim kısa süre sonrasında 18 Nisan 1916'da Trabzon'u işgal etmişlerdi.¹ Rusların ilerleyişi Rusya'daki 27 Şubat, 11 Mart ve Ekim 1917 Bolşevik İhtilalleriyle durmuştu. Rusya'da yaşanan iç karışıklıklar orduya da sirayet etmişti. Bu nedenle Rusya İtilaf Devletlerinin safından ayrılıp 18 Aralık 1917'de Erzincan Mütarekesi'ni yaparak savaştan ve Trabzon gibi işgal ettiği yerlerden çekilmişti. Türk ordusu 24 Şubat 1918'de Trabzon'a yeniden girmişti.²

Ruslar ayrılırırken, geride özellikle harp malzemeleri ve mühimmat gibi birçok malzeme bırakmışlardı. Bunlar arasında çizmeler, top mermileri, uzun menzilli toplar, obüsler, seri atışlı silahlar, eski üniforma parçaları, yeni gocuklar, mataralar, gaz maskeleri, tüfekler, makineli tüfekler, bomba topları, dikenli tel kangalları, tel kesme makasları, yük ve binek otomobilleri yer

¹ Veysel Usta, "Tanıkların Kaleminden Rus İşgalinden Sonra Trabzon'un Durumu", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Birinci Dünya Savaşı'nın 100. Yılında Trabzon Vilayeti'nde Rus İşgali ve Muhacirlik Özel Sayısı, S:17 (2014), s. 137.

² Mesut Çapa, "Trabzon'da Rus İşgali ve Sonuçları", *Türk Kültürü*, S: 433 (1999), s. 272-273.

almaktaydı. Türk ordusu Trabzon'a girerken Bolşevikler, cephaneliklerin bulunduğu iskelelerin önüne toplanmışlardı. Bir kaza cephanelikleri tutuşturmuş, üç gün devam eden yangında iki bin civarında Rus askeri yanarak ölmüştü.³

Bu arada 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti İtilaf Devletleriyle Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak yenilgiyi kabul etmişti. Ülkenin birçok noktası İtilaf Devletleri ve onların desteklediği Ermeniler ve Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. Rusya'daki Bolşevik Ruslar da Türkler gibi, İtilaf Devletlerinin ve Çar taraftarı Beyaz Rus ordusunun saldırılarına maruz kalmışlardı. Türkler ve Ruslar yeni gelişmeler neticesinde birbirlerine hızla yaklaşmışlardı.

Öte yandan Mondros Mütarekesi gereği, Osmanlı Devleti'nin ordusu dağıtılmakta, silahları toplanmaktaydı. Ruslardan kalma silah ve mühimmat kıyıdaiki depolardan başka şehrin iç kesimlerindeki tepelerde inşa edilmiş üç cephanelikte muhafaza edilmişti.⁴ Bu cephanelikler İngiliz kontrol subayları tarafından sıklıkla denetlenmekteydi. Bu ortamda Şubat 1919'da Trabzon'da Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kurulmuştu. Bununla birlikte İtilaf Devletleri de Trabzon'daki faaliyetlerini artırmıştı.⁵ Bu gelişmeler Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti üyelerini umutsuzluğa sevk etmişti. XV. Kolordu Komutanlığı'na Kazım Karabekir Paşa'nın atanması, Cemiyetin elini güçlendirmiş, mücadele ruhunu yeniden yeşertmişti. Kazım Karabekir Paşa, Erzurum'a gitmek amacıyla 19 Nisan 1919'da Trabzon'da karaya çıkmıştı.⁶ Karabekir Paşa, Cemiyetin önde gelenlerini toplayarak moral ve destek verici sözler söylemişti.⁷ Onlara, işgal kuvvetlerinin Trabzon'a hiç bir şey yapamayacaklarını, çünkü işgalci ülke halklarının artık doğu ile uğraşmak istemediklerini anlattıktan sonra karşılıklarına sadece Rumların ve Ermenilerin çıkabileceğini belirtmişti. Yine kendisinin, bu bölgeleri şuna buna vermeye değil, buraları almak isteyen hülyalı kafaları ezmeye geldiğini söylemişti. Karabekir Paşa, elbirliğiyle ve süngüye dayanarak işe başlamaları gerektiğini ifade ettikten sonra, Cemiyete açık desteğini vereceğini bildirmişti.⁸ Özellikle silahların İtilaf Devletlerine teslim edilmemesi hususuna önem vermiş, bu konuda hassasiyetini ifade etmişti. Karabekir'in desteğini alan Cemiyet mensupları ise davalarına daha sıkı bir şekilde sarılmıştı.⁹

Cemiyet, İzmir'in işgali üzerine topladığı olağanüstü kongrede, silahlı mücadele ve Erzurum'da umumi bir kongre yapılması kararı almıştı. Bunun

³ Usta, *a.g.m.*, s. 167-168.

⁴ Ralph F. Chesbrough, Report on the Political, Military, Commercial and Economic Situation in Trebizond, and the Surrounding Vilayets, 5 August 1919, *Henry Churchill King Papers*, 1873-1934, repository ID: RG 2/6, box 128, folder 3, Oberlin College. Archives, p.3.

⁵ Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, c.1, Emre Yay., İstanbul (tarihsiz), s. s. 57.

⁶ Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, İş Bankası Yay, İstanbul 2006, s. 193.

⁷ Kamil Erdeha, *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993, s. 179

⁸ Karabekir, *a.g.e.*, c. I, s. 57.

⁹ Karabekir, *a.g.e.*, c. I, s. 57.

üzerine Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile irtibat kurulmuş, olumlu cevap alınınca Erzurum'da bir kongre için hazırlıklara başlanmıştı.¹⁰ Bu sırada 19 Mayıs'ta Samsun'a ayak basmış ve önce Havza'ya, ardından Amasya'ya gelmiş bulunan Mustafa Kemal Paşa ve maiyyeti Milli Mücadele'nin kökleşmesi için yoğun bir çaba içine girmişti. 21/22 Haziran 1919'da yayımlanan Amasya Genelgesi ile 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongrenin toplanacağı ilan edilmişti. Nitekim maiyyeti ile birlikte 3 Temmuz'da Erzurum'a gitmişti.¹¹ Erzurum'da toplanacak kongreye katılmak amacıyla Trabzon'dan da kalabalık bir heyet 5 Temmuz'da hareket etmişti.¹²

10 Temmuz 1919'da açılması kararlaştırılan Erzurum Kongresi, bazı nedenlerle ertelenmek zorunda kalmıştı. İlginçtir, tam da kongrenin açılması kararlaştırılan tarihte, 10 Temmuz 1919'da Trabzon'da büyük bir cephane patlaması meydana gelmişti. Görüldüğü üzere cephanenin patladığı tarih, sembolik açıdan özellikle dikkat çekmekte ve şu soruları da akla getirmektedir. Acaba kongrenin açılmasını engellemek için sabotaj mı yapılmıştır? Veya sıradan bir kaza mıdır? Yoksa başka nedenlerden dolayı mı bu olay gerçekleşmiştir? Patlama, nasıl bir zayıyata yol açmıştır? Osmanlı Hükümetinin ve İtilaf Devletlerinin olay hakkındaki iddiaları nelerdir? Bu gibi soruların yanıtları aranarak 10 Temmuz 1919 Trabzon Cephanelik Patlamasının sebepleri, şiddeti ve sonuçları ortaya konmaya çalışılmıştır.

1-Cephanelik Patlaması

Patlama, 10 Temmuz 1919 Perşembe günü Boztepe'nin doğusunda, Ruslardan kalma cephane ve mühimmatın bulunduğu Kırmızı Cephanelikte saat 14.00'da meydana gelmişti.¹³ Olayın saatine dair farklı iddialar ileri sürülmektedir. ABD'nin Trabzon Konsolosu Ralph F.Chesbrough olaya dair hazırladığı rapora, patlamanın öğleden sonra saat 14.30'da olduğunu yazmıştı.¹⁴ *Yeşil Yurd* gazetesi ise olay zamanını, zevâli saat¹⁵ 12.00 olarak

¹⁰ Uğur Üçüncü, *İkinci Dönem TBMM'de Bir Muhafızın Portresi Kadirbeyzade Zeki Bey*, Çizgi Yay., Konya 2011, s. 35-39. *Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları*, Haz.Ömer Faruk Lermioğlu, Sebil Yay., İstanbul 2007, s. 23-24; Goloğlu, *a.g.e.*, s. 194; Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ve Erzurum Vilayat-i Şarkıyye Hukuk-ı Milliye Cemiyeti arasındaki telgraflaşmalar için bkz. M. Fahrettin Kırzoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c. 1, Ankara 1993, s. 53-57.

¹¹ Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999, s.129, 140, 144.

¹² Alptekin Müderisoğlu, *Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları*, Ankara 1990, s. 162; Alaaddin Uzlu, Trabzon Muhafazaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Milli Mücadele'deki Yeri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1987, s. 41.

¹³ *BOA*, DH.KMS, 24/54-1,lef.1.

¹⁴ Chesbrough, *Trebizond*, p.5.

¹⁵ Zevâli saat: Alafranga saat anlamında olup öğle vaktini esas almaktadır. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1982, s.1423.

göstermişti.¹⁶ Mustafa Reşit Tarakçıoğlu ise patlamanın öğleye doğru gerçekleştiğini belirtmiştir.¹⁷

Patlamadan kısa süre önce, Rus işgali sırasında batı vilayetlerine doğru muhacirliğe çıkan ve kurtuluştan sonra evlerine geri dönmeye başlayan muhacirlerin iâşe ve sağlık sorunlarını çözmek amacıyla Doktor Behçet Bey başkanlığında Birinci İmdad-ı Sıhhiye Heyeti İstanbul'dan Trabzon'a gönderilmişti. Trabzon Hilal-i Ahmer İmdad-ı Sıhhiye Heyeti, şehir halkının yaralarını sarmak için hemen faaliyetlerine başlamış, sadece merkezde değil Vilayete bağlı Gümüşhane, Giresun ve Ordu'ya da yardım kolları sevk etmişti.¹⁸ Patlamanın olduğu gün 10 Temmuz 1919'da *gayet acildir* kaydıyla Trabzon İmdad-ı Sıhhiye Reisi Behçet Bey, İstanbul'daki genel merkeze bir telgraf çekerek Trabzon'daki cephaneliğin patladığını, heyet üyelerinin sağlık durumlarının iyi olduklarını, malzeme kayıplarının bulunmadığını bildirmişti. Yaralıların tedavilerinin devam ettiğini belirterek daha önce talep edilen sağlık malzemelerinin derhal gönderilmesini istemişti.¹⁹ Behçet Bey, 11 Temmuz'da genel merkeze gönderdiği ikinci raporunda Trabzon'daki cephane patlaması hakkında bilgi vermişti. Behçet Bey'e göre, şehir merkezine bir saat uzaklıkta, Boztepe adı verilen yerde bulunan cephane deposu infilak etmişti. Patlama, zaten harap ve perişan olmuş şehre bir kat daha zarar vermişti.

Patlamanın ardından Hilal-i Ahmer Heyeti, yeterli miktarda sedye ve ilaçla olay yerine ulaşmış, yüzlerce yaralıyı hastanelere kaldırılmıştı. Bununla birlikte çok sayıda kişi ölmüştür. Patlama civarındaki binaların ve depoların tamamı harap olduğu gibi şehirde bir tarafı çökmedik bina ve kırılmadık cam kalmamıştı. Behçet Bey'e göre, Hilal-i Ahmer Sağlık Heyeti yardıma gitmemiş olsaydı mevcut vasıta ve teşkilatla yaralıların nakilleri ve tedavileri mümkün olmayacaktı. Patlama günü Sağlık Heyetinin doktorları birçok ameliyat yapmışlar ve halen hastanelerde çalışmaktadırlar.²⁰ Behçet Bey'in raporunda belirtildiği gibi Hilal-i Ahmer Sağlık Heyetinin Trabzon'da bulunması büyük bir şanstı. Zira çok sayıda yaralıya ilk yardım yapılmış, ağır yaralılar ameliyat edilmiş, onlar sayesinde daha fazla can kaybı yaşanmamıştır.²¹

Trabzon Heyetinin yaralıların tedavileri için talep ettikleri malzemeler genel merkez tarafından karşılanmıştı. Hilal-i Ahmer Genel Sekreteri Adnan Bey, 12 Temmuz'da çektiği telgrafta talep edilen ilaçların Erzurum heyetiyle gönderileceğini bildirmişti.²² Trabzon Hilal-i Ahmer Sıhhiye Heyeti Başkanı Behçet Bey, 16 Temmuz 1919'da çektiği telgrafta patlama sırasında yaralıların

¹⁶ Karabekir, *a.g.e.*, C. I, s. 110.

¹⁷ Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, *Trabzon'un Yakın Tarihi*, Trabzon 1986, s.49.

¹⁸ *Peyam*, 8 Ağustos 1335/8 Ağustos 1919, No: 249-7, s.2.

¹⁹ *Türk Kızılay Arşivi*, 995/36; *Akşam*, 13 Temmuz 1335/13 Temmuz 1919, No:291,s.1.

²⁰ *Türk Kızılay Arşivi*, 995/30.

²¹ *Türk Kızılay Arşivi*, 995/30.

²² *Türk Kızılay Arşivi*, 995/37.

naklinde kullandıkları sedyelerin bir kısmının kaybolduğu, bir kısmının ise kullanılamaz hale geldiğini belirtmiş, 10 sedyenin gönderilmesini istemişti. Yine mevcut sabunun bitmek üzere olduğunu belirterek sabun talebinde de bulunmuştu.²³

2-Patlamamın Nedeni

Trabzon'daki cephane patlaması olayının sebebinin ortaya konması oldukça mühimdir. Zira dönem kaynaklarında patlamamın nedeni farklı şekillerde gösterilmiştir. Olayın hemen sonrasında Trabzon Vali Vekili Emin Bey, Dâhiliye Nezareti'ne çektiği telgrafta patlama sebebinin henüz tam anlaşılmayan bir kaza olduğunu belirtmişti.²⁴ Devrin basını da bu bilgiyi büyük oranda paylaşmıştı. 16 Temmuz 1919 tarihli *Tasvir-i Efkar* gazetesi, patlamamın kaza sonucunda meydana geldiği söylentisine dikkat çekmişti.²⁵ 18 Temmuz 1919 tarihli *Akşam* gazetesi, Trabzon'da yaşanan patlamayı, '*çıkış sebebi henüz anlaşılmamış*' şeklinde değerlendirmişti.²⁶ Olay sırasında Trabzon'da bulunan Hilal-i Ahmer İmdad-ı Sıhhiye Heyeti Başkanı Doktor Behçet Bey de patlamamın sebebinin henüz anlaşılmadığını ifade etmişti.²⁷ Bütün bunların neticesinde Trabzon kamuoyuna da patlamamın kendiliğinden meydana geldiği açıklanmıştı.²⁸

Bununla birlikte anılan patlamamın *kaza* olduğu yönündeki söylemleri eleştiren kaynaklar da mevcuttur. Örneğin Giresun'da çıkmakta olan *Işık*, 13 Temmuz 1919 tarihli sayısında patlamayı "*Bu da bir kaza mı?*" başlıklı haberle duyurarak olayın kaza olduğuna dair söylemlere kuşkuyla bakmış ve sebebi tedbirsizlik olarak göstermişti.²⁹ Trabzon vilayetinin, olayı bütün ayrıntılarıyla inceleyip soruşturmadan cephanelik patlamasını *kaza* olarak değerlendirmesi, olay hakkında bazı kuşkuların doğmasına da neden olmuştu.

Cephanelikteki patlamamın sebep ve etkilerini ortaya koymak için oluşturulan Askeri Tahkikat Heyeti hazırladığı raporda, havanın tesiriyle patlayıcı maddelerinin bozulmasını patlama nedeni olarak göstermişti. Tahkikat Heyetinin raporunda bir ihmal veya kaza ifadesi kullanılmamış olması kuşkuları daha da artırmıştı.³⁰ Acaba Tahkik Heyeti kaza diye kesip atarak gerçeği mi saklıyordu? Bu sorunun cevabı yanıtı evettir. Kazım Karabekir

²³ *Türk Kızılay Arşivi*, 995/41.

²⁴ *Alendar*, 16 Temmuz 1335/16 Temmuz 1919, No:1513, s.2.

²⁵ *Tasvir-i Efkar*, 16 Temmuz 1335/16 Temmuz 1919, No:2783, s.2.

²⁶ *Akşam*, 18 Temmuz 1335/18 Temmuz 1919, No:296,s.2.

²⁷ *Türk Kızılay Arşivi*, 995/30, lef.1; Mesut Çapa, "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Kızılay Heyeti'nin Trabzon Vilayetindeki Çalışma ve Gözlemleri, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 17 (2014), s.108-109.

²⁸ Tarakçıoğlu, *a.g.e.*, s. 49.

²⁹ *Işık*, 13 Temmuz 1335/13 Temmuz 1919, S: 25, s. 6.

³⁰ *BOA*, DH.IUM, 6/113,lef.1.

Paşa *İstiklal Harbimiz* adlı eserinde bunu açıkça ortaya koymuştur. Karabekir'e göre, Erzurum Kongresi'nin toplanmasını engellemek için cephaneliğin İngilizlerin teşvikiyle yerli Rumlar tarafından patlatıldığına şüphe kalmamıştı. Zira aynı amaca yönelik olarak, İngilizlerin teşvikiyle Ermeniler de sınırda top ve makineli tüfek ateşiyle birçok Müslüman'ı öldürmüştü. Kazım Karabekir Paşa, olayın sebebinin İngilizlerin Erzurum Kongresi'nin açılışını engellemek için yerli Rumlar vasıtasıyla yapılan sabotaj olduğundan şüphe duyulmamasına rağmen, Askeri Tahkik Heyetinin raporuna farklı bir gerekçe yazdığını itiraf etmişti. Bununla beraber patlamanın etkisiyle olay yerinin altüst olması nedeniyle ipucu bulunmadığını belirtmişti. Karabekir Paşa bu tespitlere ilaveten, İngiliz Yarbay Alfred Frederik Rawlinson'un açıktan kongrenin toplanmaması ve Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye kabul edilmemesi için yoğun çaba harcadığını da ifade etmişti.³¹

Karabekir'in, olayın İngilizlerin teşvikiyle yerli Rumlar tarafından yaptırıldığına şüphe kalmadığı iddiasına karşı, İtilaf Devletleri aksi bir iddia ileri sürmüşlerdi. ABD Trabzon Konsolosu Ralph F.Chesbrough, patlama sırasında şehirdeydi. 5 Ağustos 1919'da ABD İstanbul Komiserliğine, Trabzon ve Kafkasya'daki ticari, ekonomik, askeri ve siyasi durumu bildiren 13 sayfalık bir rapor göndermiş ve bu raporda cephanelik patlamasına dair önemli bilgiler de vermişti. Chesbrough'a göre, Ruslar Trabzon'dan çekilirken geride çok miktarda savaş malzemesi bırakmışlardı. Bunların çoğu Türkler tarafından gayrimeşru yollarla kaçırılmıştı.

Halen Trabzon'da bulunan harp malzemelerinin değeri 10-15 milyon dolar civarında tahmin edilmişti. Malzemelerin korunması ve gözetlenmesi İngiliz Kontrol Görevlisi Yüzbaşı Crawford tarafından yürütülmekteydi. Rus Gönüllü Ordusu Kumandanlarından General Denikin, bu teçhizatı Bolşeviklere karşı kullanmak amacıyla satın almaya çalışıyordu. Bu amaçla bir Tümgeneral başkanlığında 10 kişilik Rus Askeri Heyeti bir süredir Trabzon'da bulunuyordu. Heyetin, söz konusu savaş malzemelerinin Beyaz Ordu'ya verilmesi için İngiliz yetkililerle yaptığı görüşmeler olumlu sonuç vermiş ve bir Rus gemisi teçhizatı almak için Trabzon'a gelmişti.

Beyaz Rusların ve İngilizlerin bu girişimleri, Türk askeri kuvvetlerini fazlasıyla rahatsız etmişti. Amerika Konsolosu bu iddiasını, Milli Mücadele karşıtı faaliyetleriyle tanınan Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey'e dayandırmıştı. Galip Bey'in kendisine verdiği gizli bir bilgiye göre, Mustafa Kemal Paşa'nın Trabzon'daki adamlarından Mevki Kumandanı Ali Rıza Bey, savaş malzemelerini Beyaz Ruslara vermektense yok edilmesi gerektiği tehdidinde bulunmuştu. Olayı bu bilgiyle ilişkilendiren Chesbrough, Vali Galip Bey'in ihbarının gerçeğe dönüşerek Trabzon'daki 10 Temmuz cephane patlamasının gerçekleştirildiğini ifade etmiştir. Raporunda patlamanın anlatıldığı kısma,

³¹ Karabekir, *a.g.e.*, C: I, s. 110-111.

“10 Temmuz 1919 Patlaması” başlığını atma gereği duymuştu. Bu başlık altında verdiği bilgilerde, Ruslardan kalma cephaneliğin Türkler tarafından patlatıldığından emin olduğunu belirtmiştir. Ona göre, Türkler, silah ve mühimmatın İngilizlerin ve Beyaz Rus birliklerinin eline geçmemesi için cephaneliği patlatmışlardı.

Patlamadan bir gün önce Beyaz Rus gemisinin askeri mühimmatı almak için şehre gelmesi, patlamanın olacağından haberdar olan Müslüman dükkân sahiplerinin o günün sabahında mallarını kurtarma telaşı, cephanelikte nöbetçilerin bulunmaması, Konsolos için olayın Türkler tarafından yapıldığı kararının verilmesinde yeterli delillerdi. Chesbrough, Konsoloshanedeki hasarı belirttikten sonra Fransa ve ABD Konsolosluklarının hemen yakınında bulunan diğer cephaneliğin de aynı kaderi paylaşabileceği endişesi içerisindeydi. Bu nedenle İngiliz yetkililere, Trabzon’daki silah ve mühimmatın Türkler tarafından kaçırılması veya patlatılmasından önce Beyaz Ruslara teslim edilmeleri işinin, biran önce bitirilmesi yönünde acil önlemler almalarını tavsiye edeceğini belirtmişti.³²

ABD’nin İstanbul Komiseri G. B. Rawndal, Trabzon’daki Fransız Konsolosluğunun da aynı tehdit içerisinde bulunduğu düşüncesiyle 7 Ağustos 1919’da Paris elçisine bir rapor göndermişti. Rawndal, Trabzon Konsolosu Chesbrough’un vermiş olduğu bilgilerden hareketle Rusların Birinci Dünya Savaşı sonrasında çekilirken bırakmış oldukları harp malzemelerini Novorosisk’e götürmek üzere Rusya’dan Trabzon’a Beyaz Rus Heyetinin geldiğini ifade etmişti. Birkaç müşahit İngiliz subayla birlikte malzemeleri götürme çabalarının Türkler tarafından engellendiğini belirtmişti. Trabzon’da 10 Temmuz 1919’da meydana gelen dinamit patlamasının, Türklerin hesaplı bir hareketi olduğundan kuşku duymadığını ifade etmişti.³³ Kuşkusuz Paris Elçiliği tarafından bu bilgiler Fransız yetkilileriyle paylaşılmıştı.

Chesbrough’un ve Amerikan Komiseri Rawndal’ın verdiği bilgiler, dönemin kaynakları değerlendirildiğinde tutarlı addedilebilir. Öte yandan ABD her ne kadar Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti karşısında savaşa girmişse de doğrudan Osmanlı ile savaşmamıştı. Bu anlamda İngiltere, Fransa ve İtalya’ya göre Osmanlı Devleti’ne daha yakın düşmandır ve olaya onlar kadar ön yargıyla bakmayacakları söylenebilir. Öte yandan Amerika’nın Trabzon Konsolosu ve İstanbul Komiseri, olaya dair görüşlerini patlamanın hemen sonrasında rapor haline getirmiş olmaları, Karabekir ‘in ise konuya ilişkin iddiasını yıllar sonra kaleme aldığı kitabında zikretmiş olması da

³² Chesbrough, *Trebizond*, p.2-6.

³³ Ralph F. Chesbrough, Report on the present political and military status of Batoum, 5 August 1919, *Henry Churchill King Papers*, 1873-1934, Repository ID: RG 2/6, box 128, folder 3, Oberlin College. Archives, p.1; Osman Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları*, İstanbul 2011, s.27-28.

dikkate değer bir husustur. Kaldı ki Karabekir bu iddiasını, döneme ait bir telgraf, not veya herhangi bir resmi, gayri resmi dokümana dayandırmaması kayda değer diğer bir husustur. Olaya bu çerçeveden bakıldığında, onun yıllar sonra cephanelik patlamasına dair ortaya attığı iddianın, İtilaf Devletlerinin ifadelerine ve değişik söylentilere cevap olma ihtimali yüksektir.

Öte yandan patlamanın gerçekleştiği tarihin siyasi atmosferi de özellikle gözönünde bulundurulmalıdır. Zira o yıllar, Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu'nun birçok yerinin İtilaf Devletleri tarafından işgal edildiği, buna karşı Milli Mücadelenin Mustafa Kemal Paşa liderliğinde kökleştirilmeye çalışıldığı dönemdir. Aynı dönemde Rusya da benzer bir durumdaydı. İtilaf Devletlerinin desteklediği Beyaz Rus birliklerinin kıskacında mücadele etmekteydi. Bu süreçte Sovyetler ve Türkler ortak kaderi paylaşmaktaydılar. İki taraf da birbirleriyle temas kurmada gecikmemişlerdi. Gayri resmi de olsa bir Sovyet generali daha Havza'dayken Mustafa Kemal Paşa ile görüşme yapmıştı. Böylece kısa süre öncesid kadar Türkler için büyük düşman olan Ruslar, yeni süreçte dosta dönüşüvermişlerdi.

Rusların, Birinci Dünya Savaşı henüz bitmeden Trabzon'dan çekilirlerken bıraktıkları cephane ve mühimmat, şimdi İngilizler ve Beyaz Ruslar tarafından alınmak istenmekteydi. Bu durum sadece Sovyetler için değil Türkler için de rahatsız ediciydi. Zira silahların ve mühimmatın teslimi durumunda, bunlar Sovyetlere, hatta yeniden Türklere karşı dönebilirdi. Silah ve mühimmatın, düşmanların elinde, yeni dost Sovyetlere veya kendisine karşı kullanılmaktansa imhası daha uygun olsa gerekti. Bununla beraber yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak patlamayı Türk askeri makamlarına yüklemek, bilimsel ahlaka sığmayacaktır. Zira bunu delillendirecek yeterli malzeme yoktur.

3-Patlamanın Şiddeti ve Tahribatı

Trabzon Hilal-i Ahmer Sağlık Heyeti Trabzon'daki patlamanın yaralarının sarılmasında etkin rol almıştı. Heyete göre patlama ve oluşan zayıt çok büyüktü. Gerçekten de durum böyle miydi? Patlama saatinde ve nedeninde olduğu gibi olayın şiddeti, sonuçları açısından da kaynaklar farklı bilgiler vermiştir. Büyük bir gürültüyle patlayan cephanelik Hilal-i Ahmer Heyeti Başkanı Behçet Bey'in de ifade ettiği gibi, gerek insan gerek mal açısından ciddi kayıplara yol açmıştı.³⁴ Olayın şiddetini göstermesi açısından ABD Trabzon Konsolosunun verdiği bilgi değerlidir. Onun belirttiğine göre patlamanın sarsıntısı Trabzon'un 100 mil ötesindeki Batum'dan dahi hissedilmişti.³⁵

Trabzon Vilayeti ise başlangıçta olayın vahametini hükümetle paylaşmaktan kaçınmıştı. 15 Temmuz 1919 tarihli *Memleket* gazetesi, "*Trabzon'da İnfilak*" başlığıyla verdiği haberde Trabzon'da Değirmendere ve Boztepe'de

³⁴ BOA, DH. KMS, 24/54-1,lef.1.

³⁵ Chesbrough, *Trebizond*, p.5.

bulunan vadilerdeki cephaneliklerin infilak ettiğini belirtmiş, Trabzon Vilayetinden Dâhiliye Nezareti'ne tafsilatın posta ile bildirileceğini yazmıştı.³⁶ Gazetenin belirttiği gibi Trabzon Vali Vekili Emin Bey, Dâhiliye Nezaretine 12 Temmuz 1919'da olaya dair ilk bilgileri aktarmıştı. Emin Bey, telgrafında Askeri Cephanelik'te meydana gelen patlamada ağır yaralanan asker ve sivil vatandaşların tedavilerinin yapıldığını, şehirde güvenlik ve sükûnetin mevcut olduğunu ifade etmişti.³⁷

Telgraftan da anlaşılacağı üzere ağır yaralı asker ve sivillerin olduğu belirtilmişse de ölümler hakkında bilgi verilmemişti. İstanbul gazeteleri de bu telgrafa dayanarak kamuoyunu bilgilendirmişti. Örneğin, 15 Temmuz 1919 tarihli *Alemdar* gazetesi "*Trabzon Cephaneliği*" başlığıyla verdiği haberde Trabzon Valiliğinden Dâhiliye Nezaretine posta ile tafsilatın bildirildiğini ifade ederek telgrafta can kaybının yaşanmadığı bilgisinin bulunduğunu belirtmişti.³⁸ 16 Temmuz 1919 tarihli *Tasvir-i Efkâr* gazetesi de kaza sırasında yaralanan asker ve sivil vatandaşların hastanelere sevk edilerek tedavi altına alındıklarını belirtmişken ölü olduğuna dair bilgi vermemişti.³⁹ İlerleyen günlerde olayın yol açtığı tahribata dair kısmi bilgiler sunulmuştu. 18 Temmuz 1919 tarihli *Akşam* gazetesi, "*Trabzon İştiali*" başlıklı haberinde ölenlerin de olabileceğini bildirmişti. *Akşam* gazetesine göre Trabzon'daki cephanelik patlamasında 2 subay, 7 er ve 22 sivil ağır yaralanmış olu ölenlerin sayısı henüz bilinmemektedir.⁴⁰

Trabzon Vilayeti ölümleri gizlemişken, olaydan hemen sonra cephanelikte meydana gelen patlamanın sebepleri ve etkilerinin tespiti için 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa tarafından oluşturulan ve olay mahallinde görevlendirilen Askeri Tahkik Heyeti tarafından yapılan soruşturma neticesinde bir rapor hazırlamıştı. Tahkik Heyeti raporuna göre patlama nedeniyle Değirmendere yönündeki erzak ve teçhizat ambarı çökmüştü. Yakın yerlerdeki binalar, çoğunlukla harap olmuştu. 1 subay, 3 nöbetçi er şehit olmuş, 1 subay ile 3 er yaralanmıştı. Sivil vatandaşlardan 7 kişi hayatını kaybetmiş, 5'i ağır 70-80'i hafif olmak üzere 75-85 kişi yaralanmıştı. Ayrıca 4 hayvan ölmüş, 14 hayvan da yaralandığı gibi çok miktarda cephane ve mühimmat zayi olmuştu.⁴¹ Rapora göre zayi olan cephane ve mühimmat miktarı şöyleydi:

3570 sandık dinamit, 3000 adet 15'lik top mermisi. Patlamanın yaşandığı cephaneliğin yakınında yer alan iki cephanelikte de 71 sandık mühimmat,

³⁶ *Memleket*, 15 Temmuz 1335/15 Temmuz 1919, No:154, s.2.

³⁷ *Alemdar*, 16 Temmuz 1335/16 Temmuz 1919, No:1513, s.2.

³⁸ *Alemdar*, 15 Temmuz 1335/15 Temmuz 1919, No:1512, s.2.

³⁹ *Tasvir-i Efkâr*, 16 Temmuz 1335/16 Temmuz 1919, No:2783, s.2.

⁴⁰ *Akşam*, 18 Temmuz 1335/18 Temmuz 1919, No:296,s.2.

⁴¹ *BOA*, DH.IUM, 6/113,lef.1.

475071 adet bomba kapsülü, 32560 metrelik kablo kısmen yanmış olduğu halde etrafa saçılmış ve bir kısmı enkaz altında kalmıştır.⁴²

Trabzon'da patlamanın gerçekleştiği cephanelik, karargâhı Erzurum'da bulunan 15.Kolordu Kumandanlığına bağlıydı. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, 14 Temmuz 1919'da patlamaya dair Tahkik Heyeti raporunu Harbiye Nezaretine bildirmişti.⁴³ Harbiye Nazırı Ferit Paşa, 21 Temmuz 1919'da Karabekir Paşa'nın telgrafını Dâhiliye Nezaretine iletmışti.⁴⁴

Karabekir Paşa, *İstiklal Harbimiz* adlı eserinde, zayıf hakkında bilgi vermişti. Ona göre patlama nedeniyle oluşan can ve mal kaybı şöyledir:⁴⁵

Değirmendere tarafındaki erzak ve teçhizat ambarı çökmüştü. Yan mahalledeki binaların çoğu harap olmuştu. 1 subay, 3 muhafız şehit olmuş, 1 subay, 3 er yaralanmıştı. Sivil halktan 17 kişi ölmüş, 5'i ağır, 70'i hafif olmak üzere 75 kişi yaralanmıştı. 4 hayvan ölmüş, 14 hayvan yaralanmıştı. Ruslardan kalma 3500 sandık dinamit ve çok miktarda barut, 15'lik 300 mermi ziyan olmuştu.

Karabekir Paşa'nın verdiği rakamların Tahkik Heyeti raporuyla büyük oranda örtüştüğü görülmektedir. Bununla beraber raporda sivil kayıp 7 gösterilirken, Karabekir Paşa 17 rakamını vermiştir. Karabekir Paşa 300 adet 15'lik mermi kaybı verirken raporda bu sayı 3000 olarak kaydedilmişti. Rapordaki 3570 sandık dinamiti Karabekir Paşa 3500 olarak göstermişti. Bunların dışında Karabekir Paşa, raporda zikredilen diğer iki cephanelikteki kayıplar hakkında bilgi vermemişti.

Devrin diğer kaynakları, cephanelik patlamasının tahribatı ile ilgili resmi makamların üstünde rakamlar vermektedirler. ABD Trabzon Konsolosu Ralph F.Chesbrough'un 5 Ağustos 1919 tarihli raporuna göre, gerek can gerekse mal açısından ciddi zayıf olmuştu. Patlamada yaklaşık elli kişi ölmüştü. Trabzon'da neredeyse her pencere kırılmış, çatılar çökmüş, şehrin diğer yerlerinde ciddi maddi hasarlar meydana gelmişti. Amerika Konsoloshanesi de bundan nasibini almıştı. Konsoloshanede çatı kısmen yıkılmış, 100 pencere ve birçok kapı kırılmıştı. Arşivler ve mobilyalar ise sağlam kalmıştı. Konsolosluktaki maddi hasar 250 Türk lirası olarak tahmin edilmişti.⁴⁶ Kuşkusuz ABD Konsoloshanesinin hemen yanındaki Fransız Konsoloshanesi de aynı akıbeti yaşamıştı.

Olay yerinden doğrudan bilgi alan Trabzon ve çevresi gazeteleri, patlamanın şiddeti ve etkilerini sayfalarına taşımışlardı. Olayın vahameti bölge gazeteleri vasıtasıyla kamuoyuna aktarılmıştı. Bölge basınından 10 Temmuz 1919 tarihli *Yeşil Yurd* gazetesine göre patlama neticesinde 100 civarında kişi

⁴² BOA, DH.IUM, 6/113,lef.1.

⁴³ BOA, DH.IUM, 6/113,lef.1.

⁴⁴ BOA, DH.IUM, 6/113,lef.2.

⁴⁵ Karabekir, *a.g.e.*, C: I, s. 110-111.

⁴⁶ Chesbrough, *Trebizond*, p.5-6.

ölmüş, 200 kişi de yaralanmıştı. Ayafilboy, Çömlekçi ve Meydan taraflarında ve şehrin yüksek mevkiilerindeki binaların bütün camları kırılmış, sıva, duvar, evler, telgraf direkleri yıkılmıştı. Şehirdeki tahribat çok fazla olmuştu.⁴⁷ Giresun'da çıkmakta olan *Işık*'ın haberine göre, Trabzon'da Değirmendere'de dinamit deposu ateş alarak müthiş bir patlama meydana gelmiş, cephanelik civarındaki evler, kayık ve motorlar harap olmuştu. Patlamada çok sayıda kişi ölmüştü.⁴⁸

Patlamaya şahit olmuş kişilerin anlattıkları da patlamanın şiddetini göstermektedir. Bunlardan biri 15 Mart 1904 doğumlu Nihat (Barutçu) Bey'di. Haziran 1984'te Cumhuriyet Odabaşoğlu'na patlamayla ilgili şu bilgileri aktarmıştır:⁴⁹

1335 yılı 10 Temmuz'da İstanbul'dan yeni gelmiş babamla, Barutçuoğlu Ali Efendi'nin Değirmendere'deki dükkânımızda oturuyordum. Babam aynı zamanda Ambarlar Müdürüydü. Ceketim omzumdaydı, vakit öğleye doğru infilak oldu.

Ortalık kararmış herkes karışmıştı, kendime geldiğim zaman üst dudaktan yaralandığımı anladım ve tedavi için Uzunsokak'taki Kızılay Hastanesine (eski adliye) gittim. İnfilaktan sonra kalan kısımları da bizimkiler infilak ettirdiler...

Nihat Bey, olaydaki mal ve can kaybına dair malumat vermemişse de patlamanın şiddetini ortaya koymuştu. Zira patlama alanından kısmen uzak bir yer olan Değirmendere'de dükkânda oturmasına rağmen yaralanmış, kendinden geçmişti. İlginç bir bilgi de patlama sonrasında kalmış mühimmatın Türklerce imha edilmesiydi. Bunun güvenlik gerekçesiyle mi başka nedenlerle mi yapıldığı tartışmalıdır.

Olaya şahit olmuş önemli şahsiyetlerden Mustafa Reşit Tarakçıoğlu'na göre patlamanın şiddeti ve meydana gelen zayıat çok daha fazlaydı. *Trabzon'un Yakın Tarihi* adlı eserinde "Görülmemiş, İşitilmemiş Bir Patlama" başlığı altında şu bilgileri vermiştir:⁵⁰

10 Temmuz 1919 günü öğleye doğru Trabzon önce şiddetle sarsıldı, sonra gökler yıkılmış gibi korkunç bir patlama oldu. O sıralarda Boztepe dağının Değirmendere'ye bakan yamaçlarından gayet büyük bir dumanın havaya fırladığı görüldü. Daha sonra havadan taş parçaları, toprak, toz yağmaya başladı. Mağazaların, evlerin camları kırılmış, halk çılginlar gibi sokaklara dökülmüş idi. Cadde ve sokaklardan şuraya buraya koşuşan halkın başla-

⁴⁷ *İkdam*, 9 Ağustos 1335/9 Ağustos 1919, No:8081, s.2; *BOA*, DH.KMS, 24/54-1,lef.7.

⁴⁸ *Işık*, 13 Temmuz 1335/13 Temmuz 1919, S: 25, s.6.

⁴⁹ Cumhuriyet Odabaşoğlu, *Trabzon Belgelerle Milli Mücadele Yılları*, Topkar Matbaacılık, Trabzon 1990, s.84.

⁵⁰ Tarakçıoğlu, *a.g.e.*, s.49.

rına, kırılan pencere camları dökülerek başlarından, yüzlerinden kanlar akmaya başlamış, ortalığı ne olduğu bilinmeyen bir felâket sarmıştı. Neden sonra, bu felâketin Boztepe sirtlarında Rusların işgal zamanında oyup milyonlarca kilo barutla doldurmuş oldukları cephaneliğin patlamasından ileri geldiği anlaşılmıştır. Şehirde 100 kişi ölmüş ve bunun birkaç fazlası da yaralanmış, bir hayli ev yıkılmış, hiçbir evde sağlam cam kalmamıştı. Havadan günlerce toz yığı; binbir zorluklar içinde tamir ettirilen evler ve okullar yeniden tamire muhtaç duruma gelmişlerdi...

4-İkinci Patlama Söylentisi

İlerleyen günlerde 9 Ağustos 1919 tarihli *İkdam* gazetesi “*Yeni Bir İшти’al*” başlıklı bir haber vermişti. Gazete, haberinde Temmuz başlarında Trabzon’da müthiş bir patlamanın olduğunu daha önce yazdığını hatırlatmıştı. 8 Ağustos’ta posta ile gelen 10 Temmuz tarihli Trabzon’da çıkmakta olan *Yeşil Yurt*⁵¹ gazetesinde verilen bilgileri yeni bir patlama olarak göstermiş ve sanki Trabzon’da beş on gün içinde ikinci büyük patlama olmuş görüntüsü vermişti. Trabzon’da ikinci patlamanın olduğuna dair söylentiler hızla yayılmıştı. Hatta bu patlamanın Trabzon’da bulunan Hilal-i Ahmer Birinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti’nin eşyasından kaynaklandığı söylentileri de yayılmıştı.⁵² Bu söylentiler Osmanlı Hükümetini ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezini paniğe sevk etmişti. Osmanlı Dâhiliye Nezareti, Trabzon Valiliğine *İkdam* gazetesinin haberinden iki gün sonra, 11 Ağustos’ta bir telgraf çekmişti. Telgrafta *İkdam* gazetesinin *Yeşil Yurd* gazetesine dayandırarak verdiği haber hatırlatılmıştı. Temmuz başlarında meydana gelen patlamadan haberdar oldukları belirtilmiş, haberde bahsi geçen patlamanın o mu yoksa yeni bir patlama mı olduğunun anlaşılamadığı ifade edilerek gerçek durumun süratle bildirilmesi istenmişti.⁵³ Dâhiliye Nezaretinin telgrafına, Trabzon Vilayetinden 13 Ağustos’ta yanıt verilmişti. Trabzon Vali Vekili Emin Bey imzasıyla çekilen telgrafta Trabzon’un Boztepe mevkiindeki Askeri Cephaneliğin, daha önce tafsilatının bildirildiğinden başka bir patlama olmadığı ifade edilmişti.⁵⁴

13 Ağustos 1919’da Hilal-i Ahmer İkinci Başkanı, Hilal-i Ahmer Heyeti’nin eşyasından dolayı ikinci patlama olduğuna dair söylentiyi Trabzon Heyeti’ne bildirmişti. Bu söylentinin siyasi menfaat sağlamaya çalışanlar tarafından kullanıldığı hatırlatılmıştı. Bu noktada bizzat incelemelerde bulunmak üzere Salib-i Ahmer Temsilcisi Kont Doşeban Lapepiyes’ten Trabzon’a git-

⁵¹ Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra 1918’de Trabzon’da çıkmıştır. “*Siyasi, iktisâdi, olarak şimdilik haftada bir Perşembe günleri neşr olunur.*” Tanıtımı ile çıkan gazetenin sorumlu müdürü Avukat Hüseyin Avni Bey’dir. Mihailidi Matbasında basılan gazetenin fiyatı 100 para idi. Gazete iki sayfa olarak basılmaktaydı. Bkz. Hüseyin Albayrak, *Milli Mücadelede Trabzon Basın Tarihi*, Ankara 1994, s. 561-562.

⁵² *Türk Kızılay Arşivi*, 995/44.

⁵³ *BOA*, DH.KMS, 24/54-1,lef.1.

⁵⁴ *BOA*, DH.KMS, 24/54-1,lef.2.

mesinin istendiği ifade edilmişti. Kont Doşaban'ın Trabzon'a gelmesi halinde bu iddianın gerçek dışı olduğunu ispatlamak için büyük gayret sarfedilmesi istenmişti.⁵⁵ Trabzon İmdad-ı Sıhhiye Heyeti Başkanı Behçet Bey, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanlığına çektiği telgrafta Kont Doşayan Lapepiyes'in gelişinin beklendiği belirtilerek Trabzon'da ikinci bir patlama olduğuna dair haberlerin ise tamamen yalan olduğu bildirilmişti.⁵⁶ Kont Doşaban ise 24 Ağustos'ta Trabzon'a gelmişti. İlk olarak Fransız Konsoloshanesine uğramış, ardından Yunan Kızılhaç heyetini ziyaret etmiş, şehirde bazı gözlemlerden sonra Batum'a geçmişti. Hilal-i Ahmer Heyetiyle doğrudan temas kurmayıp mektupla iletişim kurmayı seçmişti. Heyet ise ona gönderdiği cevapta, Hilal-i Ahmer Heyetinin sadece sivillerle temas kurduklarını, hiçbir şekilde askeri birliklere yardım etmediklerini belirtmişti. Dinine, cinsine bakılmaksızın bütün yardıma muhtaç olanlara yardım ettiklerini örnekleriyle ortaya koymuştu.⁵⁷

Sonuç

Çalışmada elde edilen en önemli bulgular 10 Temmuz 1919 cephanesinin patlamasının gerçek sebebinin aralanması ve etkilerinin ortaya konmasıdır. Patlamanın hemen ardından resmi kurumlar olayı, *kaza* olarak geçiştirmişti. Hatta olayı araştıran Askeri Tahkik Heyeti, patlamanın gerçek sebebinin tespit edemeyip raporuna *kaza* olarak kaydetmişti. Basın da resmi raporlar bağlamında Trabzon Cephanelik patlamasını bu yönde kamuoyuna taşımıştır. Oysa çalışmada elde edilen en önemli sonuç, cephanelik patlamasının *kaza* sebebiyle meydana gelmediğinin tespitidir. Trabzon askeri birliğinin bağlı olduğu 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, cephaneliğin, Erzurum Kongresi'nin açılışını baltalamak için İngilizlerin kışkırtmasıyla yerli Rumlar tarafından gerçekleştirildiğinin anlaşıldığını belirtmiştir. Bununla beraber patlamanın şiddeti nedeniyle ipucuna ulaşamadığını ifade etmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Trabzon Konsolosu ise aksini iddia etmiştir. Ruslar tarafından Trabzon'da terk edilen savaş malzemelerinin, İngilizler tarafından Beyaz Ruslara verilmek üzereyken Türkler tarafından cephaneliğin patlatıldığını İstanbul'a yazdığı raporla bildirmiştir. Konsolos bu düşüncesini, gerek Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey'e, gerekse bazı gözlemlere dayandırmıştır. Bu iki görüşün hangisinin doğru olduğu noktasında kesin sonuca ulaşılamamış olsa da patlamanın gerçek sebebinin *kaza* olmadığını söylemek mümkündür.

Çalışmada tespit edilen sonuçlardan biri de patlamanın neden olduğu zayıftır. Patlamanın hemen ardından zayıfa dair, başta ölümler olmak üzere bazı sonuçlar gizlenmiş; ağır yaralıların olduğu ifade edilmiş fakat ölümlerden bahsedilmemiştir. Askeri Tahkikat Heyeti hazırladığı raporda, olayda ölenleri

⁵⁵ *Türk Kızılay Arşivi*, 995/44.

⁵⁶ *Türk Kızılay Arşivi*, 995/77.1; *Türk Kızılay Arşivi*, 995/84.

⁵⁷ *Türk Kızılay Arşivi*, 995/99.1-4.

kaydetmişse de Tahkikat Raporu gizli tutulmuştur. İstanbul basını, olaya dair resmi açıklamaları kamuoyuna taşımakla yetinmiştir. İkinci sayfalarında kısa ve özet bilgilerle patlamayı, gerçek zayıyatı vermeden sıradan kaza olarak göstermiştir. Oysa gerçek hiç de resmi açıklamalardaki gibi değildir. Trabzon Vilayeti ve bağlı bölge gazeteleri, ABD Konsolosluğunun ABD'nin İstanbul Komiserliğine ve şehirde bulunan Hilal-i Ahmer Sağlık Heyetinin genel merkeze gönderdikleri raporlar, devrin müşahitlerinin anlattıkları, olayın şiddetini gözler önüne sermiştir. Patlama, Batum'dan dahi hissedilecek kadar şiddetlidir. Çok sayıda yaralı ve ölünün yanı sıra şehirdeki maddi zarar da yüksektir.

Çalışmada elde edilen önemli bulgulardan biri de ikinci patlamanın olduğu söylentisidir. Trabzon'da bulunan Hilal-i Ahmer Heyetinin eşyasından kaynaklandığı iddia edilen söylenti hızla bütün memlekette yayılmıştır. Bu söylentiden siyasi çıkar dahi elde edilmeye çalışılmıştır. Fakat Trabzon'da ikinci patlamanın olduğu söylentisi şehirden gönderilen telgraflarla yalanlanmıştır.

KAYNAKLAR

1-Arşiv Kaynakları

BOA, DH.IUM, 6/113, lef.1.

BOA, DH.IUM, 6/113, lef.2.

BOA, DH.KMS, 24/54-1, lef.1.

BOA, DH.KMS, 24/54-1, lef.2.

BOA, DH.KMS, 24/54-1, lef.6.

BOA, DH.KMS, 24/54-1, lef.7

Chesbrough, Ralph F., Report on the Political, Military, Commercial and Economic Situation in Trebizond, and the Surrounding Vilayets, 5 August 1919, *Henry Churchill King Papers*, 1873-1934, repository ID: RG 2/6, box 128, folder 3, Oberlin College. Archives, p.p.1-13.

Chesbrough, Ralph F., Report on the present political and military status of Batoum, 5 August 1919, *Henry Churchill King Papers*, 1873-1934, Repository ID: RG 2/6, box 128, folder 3, Oberlin College. Archives, p.p.1-10; 1-2.

Türk Kızılay Arşivi, 995/30; 995/36; 995/37; 995/41; 995/44; 995/77.1; 995/84; 995/99.1-4.

2-Gazeteler

Akşam, 13 Temmuz 1335/13 Temmuz 1919, No:291,s.1.

Akşam, 18 Temmuz 1335/18 Temmuz 1919, No:296,s.2.

Alemdar, 15 Temmuz 1335/15 Temmuz 1919, No:1512, s.2.

Alemdar, 16 Temmuz 1335/16 Temmuz 1919, No:1513, s.2.

Alemdar, 20 Temmuz 1335/20 Temmuz 1919, No:1517, s.2.

Işık, 13 Temmuz 1335/13 Temmuz 1919, S: 25, s.6.

İkdam, 9 Ağustos 1335/9 Ağustos 1919, No:8081, s.2.

Memleket, 15 Temmuz 1335/15 Temmuz 1919, No:154, s.2.

Peyam, 8 Ağustos 1335/8 Ağustos 1919, No: 249-7, s.2.

Tasvir-i Efkâr, 16 Temmuz 1335/16 Temmuz 1919, No:2783, s.2.

3-Kitap ve Makaleler

ALBAYRAK, Hüseyin; *Trabzon Basın Tarihi*, Ankara 1994.

ÇAPA, Mesut; “Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Kızılay Heyeti’nin Trabzon Vilayetindeki Çalışma ve Gözlemleri, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, sy.17(2014), ss.101-112.

ÇAPA, Mesut; “Trabzon’da Rus İşgali ve Sonuçları, *Türk Kültürü*, sy.433(1999), ss. 267-274.

DEVELLİOĞLU, Ferit; *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1982.

DURU, Osman; *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları*, İstanbul 2011.

ERDEHA, Kamil; *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993.

GOLOĞLU, Mahmut; *Erzurum Kongresi*, İş Bankası Yay, İstanbul 2006.

Kadirbeyoğlu Zeki Bey’in Hatıraları, Haz.Ömer Faruk Lermioğlu, Sebil Yay., İstanbul 2007.

KARABEKİR, Kazım; *İstiklâl Harbimiz*, c.1, Emre Yay., İstanbul (tarihsiz).

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin; *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, c. 1, Ankara 1993.

KOCATÜRK, Utkan; *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; *Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları*, Ankara 1990.

ODABAŞIOĞLU, Cumhur; *Trabzon Belgelerle Milli Mücadele Yılları*, Topkar Matbaacılık, Trabzon 1990.

TARAKÇIOĞLU, Mustafa Reşit, Trabzon’un Yakın Tarihi, Trabzon 1986.

USTA, Veysel; Tanıkların Kaleminden Rus İşgalinden Sonra Trabzon’un Durumu”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Birinci Dünya Savaşı’nın 100. Yılında Trabzon Vilayeti’nde Rus İşgali ve Muhacirlik Özel Sayısı, sy.17(2014), ss.135-172.

UZLU, Alaaddin; Trabzon Muhafazaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti’nin Milli Mücadele’deki Yeri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1987.

ÜÇÜNCÜ, Uğur, *İkinci Dönem TBMM’de Bir Muhalifin Portresi Kadirbeyzade Zeki Bey*, Çizgi Yay., Konya 2011.